

THOR KALAPÁCSÁTÓL A ROHAMOSZTAGOSOK SISAKJÁIG

*avagy szerzői jog és formatervezésiminta-oltalom a filmiparban,
különös tekintettel a díszlet-, jelmez- és kelléktervekre*

TAKÓ Sándor
megbízott oktató (PPKE JÁK)

1. A film mint áru- és műalkotás

A filmek olyan összetett műalkotások, amelyek egyedi, eredeti jellegéhez az alkotás folyamatában résztvevők, létrehozók akár szerzői, akár más minőségben mind hozzájárulnak, számos módon hatást gyakorolva, alakítva a végleges munkát.¹

Másrészről azonban a film több mint testet öltött művészi alkotómunka: a filmek kereskedelmi termékként, „gazdasági jószágként” is értelmezhetők, amelyek előállítása és forgalmazása csak jelentős munka- és tőkebefektetéssel valósulhat meg.²

A film tehát egyszerre áru és műalkotás.³

Ahhoz, hogy egy filmet a világ különböző országaiban úgynevezett többablakos rendszerben, moziban, televízióban is bemutatthassanak, a produkciónak rendkívül összetett jogi utat kell bejárnia. A film ugyanis megannyi műtípus⁴ keresztezésének összessége, amelyben az alkotók, az előállítók és a benne közreműködő előadóművészek olyan – tág értelemben vett – közös művet hoznak létre, amelyen mint egyéni, eredeti jellegű többszerzős alkotáson számos forgalomképes jogosultság keletkezik.

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre.

¹ FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – LONTAI Endre – VÉKÁS Gusztáv: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, ELTE Eötvös, 2012. 47.

² BUIÁKY Anikó: *A filmek és más audiovizuális alkotások jogharmonizációja az Európai Unióban*. Diplomamunka. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2012. 3.

³ MOLNÁR Alexandra: *A film mint áru és mint műalkotás*. Budapest, Bibó István Szakkollégium, 2001. 352.

⁴ Ilyenek például a mozgókép, a zene, az irodalmi mű és a fotó.

Ezt a sajátos jogviszonyt mindenképpen szabályozni kell, melynek szerzői jogi vonatkozásait hazánkban az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról foglalja rendszerbe.⁵

A közhiedelemmel ellentétben hazánkban a filmelőállító nem tekinthető a film szerzői jogi értelemben vett alkotójának, s ekképpen nem elsődleges szerzői jogi jogosultja a filmen létrejövő vagyoni jogoknak sem, kizárólag származékos módon szerezhethi meg őket a film szerzőitől.⁶

Ez nem jelenti azonban azt, hogy a filmelőállító ne szerezne jogosultságot a létrejövő filmen, az Sztj. 82. §-a értelmében ugyanis – mint kapcsolódó jogi jogosult – elsődleges jogosultságai keletkeznek a film többszörözésére, terjesztésére,⁷ a nyilvánosság számára vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon való hozzáférhetővé tételére, mely felhasználásokért cserébe díjazás jár a számára. Ezek a jogosultságok azonban nem adnak elegendő felhatalmazást a filmelőállítónak arra, hogy a filmet kizárólagos jelleggel képviselje a piacon. Ebben a körben is érvényesül a *nemo plus iuris* elv, vagyis a filmelőállító csak olyan jogok tekintetében tud szerződni a forgalmazóval, amelyek őt megilletik, vagy amelyeket megszerzett.⁸

A film értékesítéséhez tehát a filmelőállítónak külön szerződésekben kell felhasználási engedélyt szereznie a film további vagyoni jogaira vonatkozóan, amely szerzői és szomszédos jogokkal a szerzők és előadóművészek rendelkeznek. Ezeket a jogosultságokat jellemzően még a film forgatásának megkezdését megelőzően, a filmalkotók tekintetében úgynevezett megfilmesítési szerződés útján, az előadóművészek esetében pedig átruházási szerződésben szerzi meg a filmelőállító a jogosultaktól. A megfilmesítési szerződésben az alkotó kizárólagos, időbeli és területi korlátozás nélküli felhasználási engedélyt ad a filmelőállítónak a filmalkotás felhasználására, valamint e felhasználás harmadik személyek részére való engedélyezésére. Az engedély számtalan, az Sztj.-ben nevesített⁹ felhasználást magában foglal.

Azt, hogy a filmen kik, milyen minőségben, milyen személyi és vagyoni jogokat szereznek, szintén az Sztj. szabályozza. A filmalkotás legfontosabb jogosultjai a film szerzői, másképpen hívva őket: alkotói. Az Sztj. 64. §-ának (2) bekezdése filmalkotóként nevesíti a film céljára készült irodalmi és zeneművek szerzőit, a film rendezőjét és mindazokat, akik a film egészének kialakításához szintén alkotó módon járultak hozzá. A gyakorlatból kiindulva a nevesített alkotókon kívül filmszerzőnek szokás még tekinteni – a teljesség igénye nélkül – az operatőrt, a forgatókönyvre és a film dramaturgiai vonalvezetésére ügyelő filmes dramaturgot,¹⁰ animációs film esetében a filmtörvény 3. §-ának (2) bekezdése értelmében a figuratervezőket, valamint a saját hozzájárulásuk

⁵ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.)

⁶ GRAD-GYENGE Anikó: *Film és szerzői jog, a megfilmesítési szerződés*. Budapest, Médiaudományi Intézet, 2016. 13.

⁷ Ideértve a nyilvánosság részére való haszonkölcsönbe adást is.

⁸ GRAD-GYENGE i. m. 91.

⁹ Sztj. 17. §.

¹⁰ FALUDI-GYERTYÁNFY–LONTAI–VÉKÁS i. m. 47.

tekintetében a filmben szereplő jelmez-, kellék- és díszlettervezőt is, amennyiben alkotómunkájuk során egyéni és eredeti jellegű művet hoznak létre.¹¹

2. Jelmez-, kellék- és díszlettervezés

A díszlettervező, a jelmeztervező és a kellékkészítő olyan szakemberek, akik színház-, film-, vagy egyéb előadóművészeti és médiaipari projektekben vesznek részt, vizuálisan és esztétikailag megtervezve és létrehozva a produkciók környezetét, jelmezeit és kellékeit. Ezek a szakemberek fontos szerepet játszanak a színház- és filmprodukciók egyedi és kreatív atmoszféráinak megteremtésében.¹²

A díszlettervező felelős a színpadi vagy a filmkészítés helyszínén látható környezet, a díszletek megtervezéséért, amely alapján azok megvalósításra kerülnek. A díszletek kialakítása történhet valódi helyszíneken vagy speciálisan erre a célra kialakított stúdiókban, és magába foglalhatja a háttérfalakat, az épületeket és más látványelemeket is. Kiss Zoltán megfogalmazása szerint a díszlettervező olyan színházi vagy filmes szakember, aki festő, építész és szobrász is egy személyben, hiszen az érzéseket és gondolatokat kifejező színházi és filmes látványképek megtervezése és megépítése a képzőművészet egyéb ágainak ismeretét és alkalmazását is megköveteli.¹³

A jelmeztervező felelős a szereplők, a színészek és a karakterek jelmezeinek tervezéséért és kivitelezéséért. A jelmeztervezés során az alkotó figyelembe veszi a filmkarakterek személyiségét, azt a korszakot, ahol a történet játszódik, valamint a film stílusát és az adott történet hangulatát és a műfaj jellemzőit is. A jelmeztervezőnek kell a jelmezek anyagát és viseletét kiválasztania, valamint gondoskodnia kell arról is, hogy a jelmezek kényelmesek és megfelelőek legyenek az előadóművészek, valamint az egyéb közreműködők számára.

A kellékkészítő a filmben megjelenő különböző kellékek, használati tárgyak megtervezéséért, kivitelezéséért felelős. A kellékek olyan kisebb vagy nagyobb tárgyak, amelyeket a színészek vagy szereplők használnak a színpadon vagy a kamerák előtt, hogy segítve az előadás vagy filmalkotás történetének elmesélését, jobb átélését. A kellékek lehetnek tárgyak, fegyverek, kiegészítők vagy bármilyen más elem, amelyek a történet elmeséléséhez vagy átélhetőségéhez hozzájárulnak. A kellékkészítő szak tudása és kreativitása hozzájárul ahhoz, hogy a produkció kellően hiteles és átélhető legyen.¹⁴

A jelmezek és díszletek létrejötte rendszerint konkrét előadásokhoz vagy filmalkotásokhoz kapcsolódik. A tervezők a rendezővel együttműködve dolgoznak a mű szellemiségéhez, karaktereihez és atmoszférájához illó kreációkon. A díszlet és a kellékek

¹¹ SZJSZT-25/2002/1–2. Filmalkotás látvány-, illetve fényterveinek szerzői jogi védelme; a szerzőség kérdése című szakvélemény.

¹² LISZNAI Tamás: A színpadi művek és a zeneművek szerzői jogi védelme. *Valóság*, 2020/4. 49.

¹³ Kiss Zoltán Károly: Díszletek és jelmezek szerzői jogi védelme. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2021/4. (a továbbiakban: 2021a) 37.

¹⁴ SzJSZT-17/13. – A Szerzői Jogi Szakértő Testület szakértői véleménye – A jelmeztervezés szerzői jogi minősítése a filmes műfajban című szakvélemény.

színei és vizuális elemei önmagukban is kifejezőek, önmagukban is képesek érzelme-
ket közvetíteni, és hozzájárulnak az előadás vagy film atmoszférájához.¹⁵

Forgách András megfogalmazása szerint

„[hogy] egy adott díszlet mit tesz hozzá egy előadáshoz, az voltaképpen mér-
hetetlen. Nem lehet összeadni a kettőt, de kivonni sem egymásból. Nincs szí-
nész + előadás + díszlet + néző formájú képlet (persze, hogy nincs, ám a tudat
vágyódik az ilyesféle leegyszerűsítésekre): a díszlet minőségének vagy meny-
nyiségének nincs sem valódi sem virtuális mértékegysége és ez a jelmezekre
is igaz.”¹⁶

A színpadi és filmes díszletek és jelmezek úgynevezett használati célú műalkotá-
sok. A jelmezek iparművészeti alkotásként, a díszletek pedig építészeti alkotásként is
értelmezhetők, így velük kapcsán egyedi megközelítés és rugalmas jogalkalmazás
szükséges.

A hatályos szerzői jogi szabályozás szerint mind a jelmez, mind annak terve (jel-
mezterv) főszabályként szerzői műnek minősül. Az Sztj. példálódzó felsorolása külön
nevesíti is a jelmezt és a jelmeztervet, mint szerzői alkotásokat.¹⁷ Fontos, hogy a
filmben felhasznált egyéni díszletek, jelmezek szerzői jogi oltalma nem szűnik meg,
nem olvad bele a filmalkotás szerzői jogi oltalmába, hanem mint egyéni, eredeti jellegű
szerzői mű, önállóan is oltalomban részesül.

Gyertyánfy Péter a jelmezekre és jelmezekre vonatkozó jogalkalmazói gyakorlatot
vizsgáló cikkében a következő megállapításra jut:

„[...] a jelmez az általános ruha-tervekhez, szabásmintákhoz képest távolabb
van a cél általi meghatározottságtól és közelebb a díszítő és jellemző-gondolati
művekhez, vagyis a szűkebb értelemben vett képzőművészeti alkotásokhoz.
Itt ritkábban merül fel a használati célú művek szerzői jogi védelmének alap
problémája, az, hogy a funkció meghatározó ereje kizárna minden szellemi
mozgásteret. A terv eredményét, a háromdimenziós megvalósítást inkább mű-
tárgyként és nem áruként hozzák forgalomba – utóbbi az ipari tervezőművé-
szeti alkotásra jellemző.”¹⁸

A szakmai gyakorlatban a jelmeztervezést tehát önálló alkotói tevékenységként szo-
kás számontartani. A jelmeztervező ugyanis kulcsszerepet játszik a mozgókép audio-

¹⁵ Kiss i. m. (2021a) 36.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Sztj. 1. § (2) bek.

¹⁸ GYERTYÁNFY Péter: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/4.

vizuális atmoszférájának kialakításában, valamint a történet vizuális megjelenítésében és a karakterek megformálásában is.¹⁹

A filmes jelmeztervezők alkotómunkája jellemzően a következő módon zajlik. Az alkotók először a film forgatókönyvét és rendezői koncepcióját ismerik meg. Ezután kutatást végeznek a film stílusával, időszakával, karaktereivel és környezetével kapcsolatban.

Ezek alapján kialakítják a jelmeztervek alkotói koncepcióját, amely magában foglalja a karakterek specifikus megjelenését is. A kreatív koncepció kialakítása során fontos szempont a film dramaturgiai elemeinek, helyszíneinek, időszakának, valamint a szereplők egyedi jellemzőinek figyelembevétele.²⁰ A jelmeztervezők a koncepcióban részletesen és egyedileg meghatározzák a jelmezek stílusát, színvilágát, anyagát és kiegészítőit, oly módon, hogy a karakterek öltözéke megvalósítható legyen, biztosítva az összhangot a film díszleteivel és képi világával.

Ezt követően az alkotók gyakran terveket, anyagmintákat és sminkterveket készítenek, hogy szemléltessék a koncepciót, attól függően, hogy milyen a film műfaja, a költségvetés és a megbízás jellege.

A következő lépés a jelmezek és kiegészítők beszerzése és kivitelezése, amely során ruhapróbákön finomítják a karakterek megjelenését a különböző jelenetekhez.

A tervezők emellett felügyelik a jelmezek kivitelezését, hogy azok megfeleljenek a koncepciónak.²¹

A gyártás-előkészítés és a gyártás során aktívan részt vesznek a jelmezek véglegesítésében és segítenek a mellékszereplők és statiszták öltözködésének összeállításában is.

A jelmeztervek önmagukban is szerzői műnek tekinthetők, azonban a film kapcsán a szerepük a felhasználás során szubszidiárius, leginkább a filmhez kapcsolódó kiállításokon, marketen, fesztiválon vagy a produkció marketingje során szokták nyilvánosan és önállóan is felhasználni őket. Céljuk a jelmeztervező vizuális elképzelésének, koncepciójának bemutatása a filmelőállító, továbbá a produkció kreatív vezetői, majd jóváhagyást követően a kivitelezők számára.²²

Fontos kiemelni azonban, hogy a jelmez-, a kellék- és a díszlettervező teljesítményei nem csak szerzői jogi védelemben, de bizonyos feltételek teljesülése esetén akár formatervezésiminta-oltalomban is részesülhetnek.²³

¹⁹ MUNKÁCSI Péter – KISS Zoltán Károly: *A vizuális művészetek és a jog 2. Az építészet, a fotóművészet és az alkalmazott művészetek jogi szabályozása*. Budapest, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Média-tanács Média tudományi Intézete, 2021. 112.

²⁰ LISZNAI i. m. 50.

²¹ SzJSzT-17/13. – A jelmeztervezés szerzői jogi minősítése a filmes műfajban című szakvélemény.

²² Uo.

²³ Megjegyzendő azonban, hogy a formatervezésiminta-oltalom a kialakított jelmezre vonatkozhat, nem pedig magára a tervre. A jelmez- és díszlettervek ugyan komplex tervdokumentációk, de nem részesülhetnek a szerzői joggal párhuzamos formatervezési oltalomban, hiszen a formatervezésiminta-oltalom az olyan már tárgyiasult jelmezeket és a díszleteket védi, amelyek már nem csupán tervek, de olyan használati célú műtárgyak is, amelyek a jellegüket tekintve a képző- és iparművészeti alkotásokhoz állnak közel. Forrás: SÁPI Edit: *A színpadi művek szerzői joga*. Budapest, Patrocinium, 2019. 268.

3. A formatervezésiminta-oltalom és a filmipar kapcsolata

A formatervezésiminta-oltalom és a filmipar kapcsolata első pillantásra ugyan szokatlan párosításnak tűnhet, mivel általában nem gondolunk az ipari designra és a filmszektorra egymással közvetlenül összefüggő területekként. Mindazonáltal, ha kicsit mélyebb pillantást vetünk a kérdésre, megállapíthatjuk, hogy a két terület összefüggései igen jelentősek, különösen a kreatív és üzleti döntéshozatal és az ezzel kapcsolatos jogi védelem összefonódása szempontjából.

A filmalkotásokban gyakran találkozunk egyedi tervezésű tárgyakkal és helyszínekkel. Ezek lehetnek például a jelmez- és díszlettervezők által létrehozott futurisztikus űrhajók, a mesefilmekből jól ismert varázslatos kastélyok, vagy akár olyan tárgyak is, mint a főszereplők egyedi ruházata vagy az általuk használt egyedi eszközök.

Amennyiben ezek a tárgyak és helyszínek egyediek, saját tervezésűek, és nem csupán valós, már létező dolgok másolatai, a szerzői jogi védelmen felül lehetőség nyílik arra is, hogy formatervezésiminta-oltalomban is részesítsék őket. Az iparművészet és az ipari tervezőművészet területén a jogosultak előszeretettel élnek is a különböző oltalmi formák által nyújtott plusz lehetőségekkel: a szerzői jogi védelem mellett jellemzően a védjegyoltalommal és a formatervezésiminta-oltalommal biztosítják alkotásaiukon a párhuzamos védelmet.

A formatervezésiminta-oltalom nem csak a filmes nagyvállalatok számára, hanem minden méretű vállalat számára jelentős üzleti értéket képvisel. Az EUIPO kutatásaiból kiderül, hogy a kis- és középvállalkozások (a továbbiakban: kkv.-k), akik saját formatervezési mintával rendelkeznek, munkavállalónként 17%-kal nagyobb bevételt generálnak, mint azok az kkv.-k, akik nem rendelkeznek ilyen szellemi tulajdonnal.²⁴

Hollywood évtizedek óta nagy hangsúlyt helyez a dizájnban rejlő gazdasági potenciál hatékony kiaknázására. Ez a megközelítés ugyanis nagyobb jövedelmet termel a stúdiók számára.

A filmekben megjelenő eredeti tárgyak, díszletek és jelmezek bizonyos feltételek teljesülése esetén a szerzői jogi és védjegyjogi védelmen túl akár formatervezésiminta-oltalommal is védhetőek, biztosítva, hogy a filmek jogtulajdonosai a filmen túl ezeket is hasznosíthassák, valamint, hogy megvédhessék azokat a jogosulatlan felhasználástól.

A Star Wars univerzum filmjeiben bemutatott űrhajók, lézerekardok, robotok és egyedi jelmezek számtalan formatervezési mintát képviselnek, melyekre a szerzői jogvédelem mellett formatervezésiminta-oltalom is alapítható.

Ezek a minták többek között a *merchandise* termékekben, a játékokban, a gyűjthető figurákban és más ehhez kapcsolódó termékekben is megjelenhetnek. A formatervezésiminta-oltalom lehetővé teszi a *franchise* számára, hogy a szerzői jogi védelmen túl megjelenésében is védelmet nyújtson ezeknek a tervezési mintáknak az engedély nélkül történő jogosulatlan felhasználásokkal szemben.

A *merchandising* a nagy hollywoodi stúdióknak jelentős bevételi forrást jelent, hiszen lehetővé teszi a sikeres filmek, televíziós műsorok kapcsán az olyan szórakoztató-

²⁴ Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala: *Formatervezési minta meghatározása*.
<https://euipo.europa.eu/ohimportal/hu/design-definition>

ipari termékek értékesítését, mint például a híres karakterekről, eszközökről mintázott pólók, sapkák, fröccsöntött játékok, poszterek, bögrék. A *merchandising* révén a stúdiók további profitot tudnak generálni és erősíteni mindezzel a márkanévüket és a filmes univerzumukat is.

Hasonló példa lehet a napjainkban még a Star Wars *franchise*-nál is jövedelmezőbb Marvel-univerzum, ahol az egyedileg tervezett szuperhősök jelmezek, fegyverek, és egyéb tárgyak szintén oltalmat élveznek. Így példának okáért Thor hatalmas kalapácsa, a Mjölnir, vagy Vasember páncélja mind olyan tárgyak lehetnek, amelyekre formatervezésiminta-oltalom (is) igényelhető.

Példaként hozható a filmes világból az oltalmazhatóság kérdésköre kapcsán továbbá James Bond ikonikus Aston Martinja is, ahol nem csak maga a személygépkocsi formatervezési mintája, de a filmekben használt egyedi kiegészítők, mint például az autóból rejtett fegyverek, és egyéb filmes kiegészítők is mintaoltalomban részesíthetők.

Az iparművészeti jelleg magában hordozza a színházi és filmes díszletek formatervezésiminta-oltalomban való részesítésének lehetőségét is, hiszen a díszlet minden jogszabályi feltételnek megfelel, és ez alapján egy új és egyéni jellegű minta formatervezésiminta-oltalomban részesülhet.²⁵

Kiss Zoltán ennek kapcsán kiemeli, hogy a szerzői jogi és a formatervezésiminta-oltalom közötti átfedés az alkalmazott művészeti alkotások esetében ott áll fenn, ahol az ilyen formába öntött kreatív megoldások nemcsak sajátos esztétikai jellemzőkkel rendelkeznek, hanem használati, műszaki és egyéb követelményeknek is megfelelnek.

A párhuzamos védelem egyes díszletelemek tekintetében akkor merülhet fel, ha a filmes vagy színházi díszlet elemei között vannak lakberendezési tárgyak vagy formatervezett bútorok. Nem kizárt tehát, hogy ezek a díszletelemek formatervezésiminta-oltalmat is élvezzenek.²⁶ Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a komplett színpadi díszlet a szerzői jogi oltalom mellett automatikusan formatervezésiminta-oltalmat is kap, már csak azért sem, mert a formatervezésiminta-oltalom a szerzői jogi oltalommal ellentétben előzetes regisztrációhoz kötött.²⁷

A fenti példák mind jól mutatják, hogy a szerzői jogon túl a formatervezésiminta-oltalom is milyen hangsúlyos, sokoldalú módon jelenhet meg a filmiparban. A tanulmány célja a szerzői jogi szabályozáson túl közérthető módon összefoglalni a design-védelem filmipari lehetőségeit, valamint annak uniós és hazai jogszabályi hátterét is, különös tekintettel a díszlet, jelmez- és kelléktervekre.

4. A formatervezésiminta-oltalom célja

Köznyelvi értelemben a formatervezés egy termék általános megjelenésére, külsőjére és funkciójára utal, egy terméknek az esztétikai és a funkcionális jellegzetességeit is értik alatta egyaránt. A piacképességet, az előállítási költségeket, a szállítási, javítási,

²⁵ Fmtv. 1. § (1)–(3) bek.

²⁶ Kiss (2021a) i. m. 38.

²⁷ BAKSAY-NAGY György: Modernkori problémák: dizájnvédelem a képernyőinknek. *Infokommunikáció és Jog*, 2018/2. 78.

újrahasznosítási lehetőségeket mind-mind figyelembe veszik, mielőtt egy termék elnyeri a végső formáját. Am jogi értelemben formatervezés alatt a terméknek, illetve a díszítésnek kizárólag a külső jellegzetességeit értjük, hiába áll az mögöttesen rendkívül szoros kapcsolatban műszaki, a külső megjelenésre is erőteljes befolyással bíró elemekkel és kialakítással.²⁸

A formatervezésiminta-oltalom a termékek külső, azaz formai kialakításának jogi védelmét szabályozza. Az oltalom csak magára a megjelenésre, nem a műszaki tartalomra vonatkozik, egyebekben a szabadalom vagy a használatiminta-oltalom bír jogi relevanciával.²⁹

A formatervezésiminta-oltalom célja, hogy megvédje a bejelentő vagy jogelődje által alkotott, külső megjelenésében más terméktől jól elhatárolható szellemi termékét attól, hogy mások jogtalanul felhasználják vagy másolják azt. Az oltalom biztosítja, hogy a minta szerinti terméket kizárólag csak a jogosult gyárthassa, forgalmazhassa, vagy adjon erre harmadik személynek engedélyt.

A formatervezésiminta-oltalom révén a bejelentő kizárólagos jogot kap a termék külső megjelenés szerinti előállítására, piaci bevezetésére és értékesítésére. A külső megjelenést a bejelentéshez mellékelt fénykép vagy rajz írja körbe.³⁰

A mintán a szerzőt megilleti a névjog annak érdekében, hogy őt a mintaoltalmi iratokon szerzőként feltüntessék, másrészt megilleti a nyilvánosságra hozatalhoz való jog, amely alapján csak az ő engedélyével hozható nyilvánosságra a minta.³¹

Ez a kizárólagos jog lehetővé teszi azt, hogy a minta tulajdonosa csak saját maga állíthassa elő és értékesítse az oltalom alatt álló terméket az adott ország területén, vagy neki legyen arra kizárólagos joga, hogy másoknak engedélyt adjon ezekre a tevékenységekre megfelelő díjazás ellenében.

A formatervezésiminta-oltalom tehát nemcsak védelmet nyújt a jogosulatlan használatlaltal szemben, hanem vagyoni jogként is értelmezendő, ami forgalomképes lehet, ezzel növelve az ilyen oltalommal rendelkező vállalat értékét és piaci versenyképességét.³²

5. A formatervezésiminta-oltalom és a szerzői jogi oltalom elhatárolása

A formatervezésiminta-oltalom és a szerzői jogi védelem közötti fő különbség a jogi védelem tárgyában és az oltalom jellegében fogható meg igazán. Az összehasonlítást nehezíti, hogy a formatervezésiminta-oltalom a szabadalmi jog és a szerzői jog között helyezkedik el, ezért egyfajta hibrid jogi oltalomnak is tekinthető.³³ A szerzői jogi vé-

²⁸ LUXEDER Ágnes: *Ítélet a külső alapján; a formatervezési mintaoltalmi jog*. Szakdolgozat. Budapest, ELTE ÁJK, 2023. 4.

²⁹ Uo.

³⁰ 19/2001. (XI. 29.) IM rendelet a formatervezési mintaoltalmi bejelentés részletes alaki szabályairól.

³¹ KESERŰ Barna Arnold: Forma-tervezési minta design jogi megközelítésben. <https://keserubarna.hu/formatervezes.html>

³² <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/formatervezesi-minta>

³³ A szellemi tulajdonjog a következő két nagy területre osztható: egyrészt a szerzői jog, valamint a szerzői joggal kapcsolatos szomszédos jogok, másrészt az iparjogvédelmi jog, amely szabadalmi jogból, használatiminta-oltalmi jogból, formatervezésiminta-oltalmi jogból és a védjegyekkel kapcsolatos

delem és a formatervezésiminta-oltalom nem zárja ki egymást, hazánk és az európai tagállamok szabályozása is elismeri a két oltalom párhuzamos fennállását.³⁴

Így egy filmkarakter jelmezét vagy egy film jellegzetes díszletét egyaránt védheti formatervezésiminta-oltalom, valamint szerzői jogi oltalom is.

Magyarországon a formatervezésiminta-oltalmat és a szerzői jogi védelmet és azok párhuzamos fennállását két külön törvény szabályozza: a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban Fmtv.) és a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban Sztj.).³⁵

Az Fmtv. külön is rögzíti, hogy „a mintának az e törvényben szabályozott oltalma nem befolyásolhatja a mintán mint művészeti alkotáson külön törvény szerint fennálló szerzői jogok védelmét.”³⁶

Ami az oltalom jellegét illeti, számos eltérést kell kiemelnünk.

A szerzői jogi védelemhez szükséges, hogy az alkotás egyéni és eredeti jellegű legyen. A szerzői jogi védelem nem terjed ki az ötletekre, eljárásokra, tényekre vagy adatokra, csak azok kreatív kifejezésére vonatkozik. A védelem a mű megalkotása pillanatától, a törvény erejénél fogva védelemben részesíti a szerzőt. A védelem tehát semmilyen regisztrációt, vagy egyéb lajstromba vételt nem igényel. A szerzői jogi védelem jogrendszereken átívelő módon megilleti az alkotót. A védelem a művet a szerző életében mindvégig, valamint azt követően is, egészen a szerző, vagy több szerző esetén az utolsó szerzőtárs halálát követő év első napjától számított hetven évig megilleti. Mindeztidáig a mű vagyoni jogait kizárólag a jogosult engedélyével lehetséges hasznosítani, kizárólag az oltalmi idő letelte után válik a mű közkinccsé.

Ezzel ellentétben a formatervezésiminta-oltalom az olyan külső megjelenésű minták védelmét biztosítja, amelyek újszerűek, eredetiek és iparilag alkalmazhatók. Az ipari designvédelem elsősorban az esztétikai megjelenést védi, és nem szükséges hozzá, hogy a tervezés mögött álló művészeti kreativitás észlelhető legyen. Általában országterületre korlátozott, és rövidebb időtartamú védelmet nyújt, mint a szerzői jog, gyakran csak néhány évre vagy évtizedre korlátozva, attól függően, hogy az adott országban és jogrendszerben milyen szabályok érvényesek.

Összegzőképpen elmondható, hogy mindkét jogi oltalom célja a szellemi tulajdon védelme, de különböző területen létrehozott szellemi termékeket fednek le, valamint eltérő védelmi tartalommal is rendelkeznek. Az ipari designvédelem az egyéni jellegű

jogokból áll. Alapvető különbség, hogy míg szerzői jogok abban a pillanatban keletkeznek, amikor az alkotás objektív módon, érzékszervekkel érzékelhető formában megjelenik, addig az iparjogvédelem körébe eső alkotásoknál, így a formatervezési mintánál is a jogi védelemhez bejelentésre van szükség. Ugyanakkor az egyéni, eredeti jelleg mind a formatervezésiminta-oltalomnál, mind a szerzői jogi oltalomnál megjelenik. Az új és egyéni minták, amelyek a termékek díszítésének külső jellegzetességeire, rajzolatára és körvonalaira vonatkoznak, egyidejűleg szerzői jogi oltalomban is részesülnek eredetiségük révén. Forrás: TATTAY Levente: A formatervezési minták – A szellemi alkotások mostohán kezelt területe. *Gazdaság és Jog*, 2013/2. 2.

³⁴ HEPP Nóra: A formatervezésiminta-oltalom szerzői jogi megközelítése. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011/5. 48.

³⁵ Uo.

³⁶ Sztj. 64. §.

külső megjelenésre összpontosít a szellemi alkotótevékenységből származó műszaki megoldások tekintetében, míg a szerzői jog az egyéni, eredeti jellegű, a művészet területén létrehozott szellemi alkotásokat védi.

6. A formatervezésiminta-oltalom nemzetközi és uniós szabályozása

Az iparjogvédelem, csakúgy, mint a szerzői jog, szükségszerűen nemzetközi jellegű. Ebből következik, hogy a védelem a globalizált környezetben csak a széleskörű nemzetközi együttműködésen alapuló jogvédelem által elképzelhető.³⁷

A formatervezésiminta-oltalom definíciója többféle lehet, attól függően, hogy melyik ország jogrendszerét vagy melyik nemzetközi szerződést vesszük alapul.

A Szellemi Tulajdon Világszervezete (a továbbiakban: WIPO) által használt terminológia szerint „*az ipari dizájn a termék díszítése vagy esztétikai megjelenése*”.³⁸

Ez praktikusán azt jelenti, hogy a design akkor élvez oltalmat a legtöbb országban, ha azt a szem mint érzékszerv érzékelheti. Az ipari design védelme nem terjed ki a termék technikai jellemzőire, amelyre a designt alkalmazták. A design lehet háromdimenziós kép, mint például egy konkrét termék megjelenése, vagy kétdimenziós ábra, amely mintázatot, vonalakat vagy színeket tartalmaz.³⁹

A legtöbb országban regisztrálni kell a formatervezési mintát ahhoz, hogy jogi védelemben részesüljön a hatályos törvények szerint, de egyes államokban elterjedt a regisztráció nélküli mintaoltalom elismerése is.⁴⁰ A regisztráció akkor lehetséges, ha a design „új” vagy „egyéni”, „eredeti”. Az „új” jellemző általában azt jelenti, hogy nincs tudomásunk a regisztrálni kívánt mintához hasonló vagy azzal azonos mintáról.⁴¹

A minta akkor egyéni jellegű, ha a tájékozott használóra, a korábban (a minta újdonságával kapcsolatban ismertetett módon) nyilvánosságra jutott mintákhoz képest, eltérő összbemutatót tesz. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az oltalom elnyeréséhez nem elég a már piacon lévő termékek külső formáját, megjelenését néhány részlet áttervezésével megváltoztatni. A különbségnek olyan szembevetőnek kell lennie, hogy annak, aki az adott árucikket rendszeresen használja, vásárolja, az eltérés világosan jelezze: nem a korábbi ismert terméket tartja a kezében.⁴²

A formatervezési minta védelme általában arra az országra korlátozódik, amelyikben az oltalmat megadták. Az ipari minta nemzetközi letétbe helyezésére vonatkozó

³⁷ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, ELTE Eötvös, 2018. 47.

³⁸ WIPO Akadémia: <http://www.wipo.int/academy/en/>

³⁹ SIMON Dorottya: A dizájn vs. formatervezésiminta-oltalom gazdasági szerepe. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2014/6. 9.

⁴⁰ A lajstromozás nélküli közösségi formatervezési rendszer előnye, hogy alkalmazkodhat olyan iparágakhoz, ahol az innovációs ciklus rendkívül gyors, például a divatiparban vagy a lábbeli tervezésnél. Ezzel együtt fontos megjegyezni, hogy az oltalom életbelépésével kapcsolatos bizonytalanság, különösen vitás esetekben, kockázati tényezőt is jelenthet.

⁴¹ SIMON i. m. 9.

⁴² http://www.sztnh.gov.hu/hu/formaterv/utmut_forma_BI.pdf

Hágai Egyezmény hatálya alatt, amelyet a WIPO felügyel, lehetőség van a minta nemzetközi bejegyzésére.

A bejelentőnek lehetősége van egyszeri nemzetközi mintát is letétbe helyezni a WIPO-nál, ami utána azokban a tagországokban élvez oltalmat, amelyekre a bejelentő szeretné kiterjeszteni a védelmet. A Hágai Egyezmény egyik alapelve az, hogy a formatervezéssel kapcsolatos tartalmi rendelkezéseket – a definíciót, a védhetőséggel kapcsolatos követelményeket és az oltalom tartalmát – a nemzeti jogszabályoknak kell meghatározniuk. Az oltalom általában öt évre szól, de a legtöbb esetben lehetőség van maximum 15 éves meghosszabbításra is.⁴³

Az Európai Unió az ipari design külön definícióját alkalmazza, az unió területén a formatervezési minta fogalma a közösségi formatervezési mintáról szóló rendelet⁴⁴ értelmében jól meghatározott:

„A termék egészének vagy részének megjelenése, amelyet magának a terméknek, illetve a díszítésének külső jellegzetességei – különösen a rajzolat, a körvonalak, a színek, az alak, a felület, illetve az anyagok jellegzetességei – eredményeznek”.⁴⁵

A rendelet érdeme, hogy egységes uniós rendszert hozott létre a közösségi formatervezésiminta-oltalomra, pontosan rögzítette a formatervezésiminta-oltalom bejegyzésének eljárását, amelyet a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal (BPHH) hajt végre.

Az ipari minta bejegyzését lehetőség van nemzeti, regionális és nemzetközi szinten is kezdeményezni. Bár a különböző formatervezési jogszabályok tartalmazhatnak olyan alapelveket, amelyek összhangban vannak a nemzetközi egyezményekkel, azonban néhány ponton eltérhetnek egymástól. Az igénylést a nemzeti irodákhoz lehet benyújtani az adott országban, és ezek az irodák felügyelik a lajstromozási eljárást. Ebben az esetben az oltalom hatálya csak az adott ország területére korlátozódik.

7. A formatervezésiminta-oltalom hazai szabályozása

Magyarországon a formatervezésiminta-oltalmat, összhangban hazánkban a szellemi tulajdon védelme terén fennálló nemzetközi és európai közösségi jogi kötelezettségeivel a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény szabályozza.

A nemzetközi rendelkezésekkel összhangban a magyar szabályozás értelmében formatervezésiminta-oltalomban részesülhet minden új és egyéni jellegű formatervezési minta. Formatervezési mintának minősül valamely ipari, vagy kézműipari árucikk egészének vagy részének a megjelenése. Magyarország területére érvényes

⁴³ Uo.

⁴⁴ 6/2002/EK rendelet a közösségi formatervezési minták oltalmáról.

⁴⁵ A közösségi formatervezési mintáról szóló rendelet 3. cikke.

formatervezésiminta-oltalom a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) előtt, a jogszabályban előírt eljárás eredményeképpen keletkezik.⁴⁶

A formatervezésiminta-oltalom célja, hogy védelmet biztosítson a tervezők és gyártók számára, hogy megvédjék szellemi terméküket, és megakadályozzanak másokat a minták jogosulatlan használatában vagy szolgai másolásában.⁴⁷

A mintaoltalom a bejelentés napjától számított öt évig tart. A mintaoltalom további öt-öt éves időtartamra legfeljebb négyszer újítható meg. Megújítás esetén az újabb oltalmi idő az előző oltalmi idő lejáratát követő nappal kezdődik.

A mintaoltalom alapján a minta jogosultjának kizárólagos joga van arra, hogy a mintát hasznosítsa, illetve, hogy a hasznosításra másnak engedélyt adjon.

A mintaoltalmi bejelentést a mintaoltalom megadásának napját követően bárki megtekintheti és annak iratairól díj ellenében másolatot kaphat.⁴⁸

A formatervezésiminta-oltalom (vagy designminta-oltalom) olyan jogi védelmet jelent, amely lehetővé teszi a formatervezési minták tulajdonosai számára, hogy megvédjék és ellenőrizzék az általuk létrehozott vizuális megjelenést. A formatervezési minta olyan külső megjelenést jelent, amely egy termék vagy annak része külsejére vonatkozik, beleértve a vonalakat, a díszítéseket, a színeket és az alakzatokat is.

Fontos megjegyezni, hogy a formatervezésiminta-oltalom különbözik a szabadalomtól vagy a szerzői jogtól. Míg a szabadalom az új és eredeti találmányokat védi, és míg a szerzői jog a tudomány, a művészet és az irodalom területén megalkotott egyéni, eredeti jellegű műalkotásokat, mint például a filmalkotásokat, a könyveket, a zeneműveket, addig a formatervezésiminta-oltalom az egyes tárgyak egyedi és új külső megjelenésre vonatkozik.⁴⁹

8. Lajstrombavétel

Magyarországon egy design, vagyis formatervezési mintát a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalánál lehet lajstromba vetetni.

A törvény alapján a mintaoltalomba vehető *„termékek közé tartoznak – egyebek mellett – a csomagolás, a kikészítés, a grafikai jelzések és a nyomdai betűformák, valamint azok a részek is, amelyeket valamely összetett termékben való összeállításra szántak.”*⁵⁰ Mindez megvalósulhat két- vagy háromdimenziós formákban, például a termék jellegzetességében, jellegzetes díszítésében, a rajzolatok különlegességében, körvonalakban, színek alkalmazásában is.

⁴⁶ Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala: *Formatervezésiminta-oltalom*. <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/formatervezesi-minta>

⁴⁷ PETKÓ Mihály: A formatervezési minták párhuzamos oltalma. *Debreceni Jogi Műhely*, 2010/1. 9.

⁴⁸ Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala: *Formatervezésiminta-oltalom*. <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/formatervezesi-minta>

⁴⁹ BAKSAY-NAGY György – GRAD-GYENGE Anikó: *Design és jog. Bevezető a design védelmének lehetőségeibe*. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020. 21.

⁵⁰ Fmtv. 1. § (3) bek.

A lajstrombavétel jellemzően a következő lépésekből áll. A benyújtott formatervezési minta általában tartalmaz egy részletes leírást magáról a mintáról, beleértve a funkcióját, a felhasznált anyagokat, és az ehhez kapcsolódó rajzokat vagy képeket is.

A minta bejelentéséhez szükség van egy űrlap kitöltésére, amely tartalmazza a kérelmező adatait, a minta leírását, és a bejelentés dátumát. Az űrlapot elektronikusan vagy postai úton is be lehet küldeni a hivatalnak. A minta bejelentéséért díjat kell fizetni, amelynek összegét a SZTNH határozza meg.

A hivatal ezt követően megvizsgálja a bejelentést, és ellenőrzi, hogy a minta megfelel-e a törvényi előírásoknak, azaz új és egyedi-e. Új a minta, ha azzal azonos minta nem jutott nyilvánosságra az elsőbbség időpontját megelőzően.⁵¹ A mintának egyéni jellege van, ha az elsőbbség időpontja előtt nyilvánosságra jutott bármely mintához képest a tájékozott használóra eltérő összbemutatót tesz.⁵²

Ha a minta megfelel a törvényi előírásoknak, akkor a SZTNH bejegyzí az t mintaregiszterbe. A bejegyzés után a minta oltalom alatt áll.

A formatervezésiminta-oltalom időtartama maximum 25 év, azonban minden öt évben meg kell újítani.⁵³

Fontos megjegyezni, hogy a formatervezésiminta-oltalom nem ad automatikusan védelmet más országokban. Ha valaki nemzetközi védelmet szeretne a mintájára szerezni, akkor azt a nemzetközi vagy regionális (pl. Európai Unió) szinten is be kell jelentenie. A nemzetközi bejelentés során a WIPO szervezettel, míg az EU-s bejelentés során az Európai Unió Szellemi Tulajdon Hivatalával (EUIPO) kell kapcsolatba lépni.⁵⁴

9. Nevezetes jogesetek a film világából

A filmek és a formatervezés közötti kölcsönhatás nem csupán a jogi és gazdasági szempontból fontos, hanem kulturális szempontból egyaránt. A filmek és a formatervezés egyaránt a társadalom kulturális tükrét jelentik, és egymásra hatva alakítják azt. A filmekben megjelenő tárgyak, helyszínek és karakterek nem csupán a jelenlegi társadalmi normákat és értékeket tükrözik, hanem a jövőre vonatkozó elképzeléseinket is formálják.

Az ipari formatervezők gyakran fordulnak a filmvilághoz inspirációért. A filmekben megjelenő elemek, mint az űrhajók, futurisztikus eszközök, mind inspirációt adhatnak a formatervezőknek.

A filmek így egyfajta mintagyűjteményként is szolgálhatnak a formatervezők számára, akik a filmben látottak alapján új tervezési mintákat hozhatnak létre. Azonban itt is figyelembe kell venni a szellemi tulajdonjogot. A filmben megjelenő tárgyak, helyszínek vagy karakterek újrahasonosítása csak akkor lehetséges, ha azok nem állnak oltalom alatt, ha a jogtulajdonos engedélyt ad rájuk, vagy a merítés nem lépi túl

⁵¹ Fmtv. 2. § (1) bek.

⁵² Fmtv. 3. § (1) bek.

⁵³ BAKSAY-NAGY-GRAD-GYENGE i. m. 22.

⁵⁴ ZOMBORI Zsolt: Formatervezésiminta-oltalom Magyarországon és az európai közösségben. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006/2. 53.

a szerzői jogilag nem védett ötlet szintjét. Nem ritka ebből kifolyólag, hogy gyakran találkozhatunk a filmes világban jogvitákkal.⁵⁵

A Star Wars univerzum az első mozivetítések óta az egyik legpiacképesebb franchise-zá nőtte ki magát. Han Solo, Darth Vader karaktere, a lézerkard vagy a Millennium falcon napjainkban épp olyan, ha nem nagyobb forgalomképességgel rendelkezik, mint évtizedekkel ezelőtt. Nem véletlen, hogy a Walt Disney 2012. október 30-án közel hat milliárd dollár fejében vásárolta meg – a többek között – a Star Wars és az Indiana Jones franchise szellemi jogait birtokló Lucasfilmet.⁵⁶

A Lucasfilm Limited kontra Ainsworth ügyben a film gyártója beperelte Andrew Ainsworth formatervezőt, a Lucasfilm birodalmi rohamosztagos sisakjainak (angolul: Stormtrooper) engedély nélküli gyártása és értékesítése ügyében.⁵⁷

A rohamosztagos filmkarakter először a *Star Wars IV: Egy új remény* című filmben jelent meg. A karaktert George Lucas ötlete nyomán Ralph McQuarrie művész tervezte, Liz Moore és Brian Muir szobrászművészek faragták ki, amely alapján végül Andrew Ainsworth formatervező kivitelezte a részére bocsátott meglévő tervek alapján.

Ainsworth 1976-ban 27 évesen, friss diplomás formatervezőként készítette el az első rohamosztagos sisakot (valamint a TIE-pilóták és a felkelők sisakjait), majd Lucas megrendelésére további ötvenet.⁵⁸

2002-ben az egyik eredeti sisakot felajánlotta a patinás Christie's aukciósháznak, hogy próbálják meg eladni a rendszeresen megtartott filmereklyés árveréseik egyikén. Legnagyobb meglepetésére a tétel 60 ezer fontért, átszámítva akkori árfolyamon körülbelül 18,5 millió forintért kelt el. Az alkotót ezt követően több filmrajongó is megkereste, ezért Ainsworth előszedte az eredeti filmhez készített régi öntőformáit, megtisztogatta, és saját műhelyében legyártott és piacra dobott néhány új rohamosztagos sisakot.

A Lucasfilm ezt nem hagyta annyiban, és 2004-ben nem kevesebb, mint 20 millió dolláros keresetet nyújtott be Ainsworth ellen az Egyesült Államokban: a keresetlevél szerint a kellékgyáros nem rendelkezett a sisakoknak sem a többszörözési jogával, sem pedig a Star Wars-ereklyék árusítási jogával, ezzel pedig súlyos anyagi kárt okozott a stúdiónak.⁵⁹ A kaliforniai bíróság 2008-ban a Lucasfilm javára döntött, a formatervező pedig 13 millió eurós kártérítés megfizetésére kötelezték. Andrew az ügy után abbahagyta a birodalmi-sisakok árusítását az Egyesült Államokban. Mivel azonban Ainsworth-nek nem volt sem vagyona, sem bevétele az Egyesült Államokban, a sisakok értékesítését pedig folytatta Nagy-Britanniában, a Lucasfilm a londoni High Court elé vitte az ügyet, és a brit törvényszék is megvizsgálta az esetet, amely a szigetországban új irányt vett.

⁵⁵ Tekintettel arra, hogy a magyar gyakorlatban nem találkozunk a mintaoltalom területén jogesetekkel, a tanulmány segítségül hív más bírósági gyakorlatot is, egyúttal gondolat kísérletként alkalmazza is arra a hazai szerzői jogi és iparjogvédelmi szabályozást.

⁵⁶ United States Securities and Exchange Commission Washington, D.C. 20549: The Walt Disney Company Date of Report (Date of Earliest Event Reported): October 30, 2012 <http://edgar.secdatabase.com/2355/119312512441509/filing-main.htm>

⁵⁷ Lucasfilm Limited and others (Appellants) v Ainsworth and another (Respondents) UKSC 2010/0015

⁵⁸ Swanturton.com: *Lucas v Ainsworth: The End of Star Wars*. <https://tinyurl.com/4kn3jwy9>

⁵⁹ Lucasfilm Ltd v. Ainsworth. <https://vlex.co.uk/vid/lucasfilm-ltd-v-ainsworth-793467069>

Ainsworth az ellenkeresetében azzal érvelt, hogy a sisakok, amelyeket továbbra is gyártott és értékesített, funkcionális kellékek, amelyekre csak a formatervezésiminta-oltalomra vonatkozó jogszabályok vonatkoznak. Tekintettel pedig arra, hogy a formatervezési jog védelme 15 évig áll fenn az Egyesült Királyságban, 2004-ben a mintaoltalom már letelt, így a sisak szabadon többszörözhetővé és értékesíthetővé vált. Ezzel szemben állt a Lucasfilm állítása, miszerint a filmhez szobrászati alkotásként elkészített sisakok a szerzői jog hatálya alá tartoznak, ezáltal a formatervezési oltalom mellett szerzői jogi védelemben is részesülnek.⁶⁰

Érdekesség, hogy a Egyesült Királyság Legfelső Bírósága a film merchandising jogok elismerése helyett a per során a formatervezésiminta-oltalomra összpontosított, és a Lucasfilm keresetét elutasítva úgy döntött, hogy a Stormtrooper-sisakokat mivel eredetileg filmrekvizitumnak tervezték, és nem önálló iparművészeti termékeknek, így nem tekinthetők szobornak az 1988. évi szerzői jogról, formatervezési mintákról és szabadalmakról szóló törvény 4. szakasza értelmében.⁶¹ Andrew Ainsworth így minden ellene benyújtott szerzői jogi keresetet megnyert, és napjainkban is szabadon folytathatja a hiteles sisakutánzatok gyártását és értékesítését az Egyesült Királyságban, Európában és a világ többi részén, kivéve az Egyesült Államokat.

A fenti eset jól érzékelhetően szemlélteti, hogy jogrendszerek között is milyen eltérő értelmezési lehetőségek vannak a szerzői jog és a formatervezésiminta-oltalom tárgya és terjedelme tekintetében.

Megjegyzendő, hogy hazánkban az Szjt. 16. § (3) bekezdés szerint „*a szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is.*” Ennek a rendelkezésnek és a korábbi hazai joggyakorlat fényében nem javasolt Ainsworth példáján felbátorodva hazánkban is engedély nélkül fröccsöntött Star Wars ereklyéket gyártani, ugyanis szerzői jogi alapon megalapozott volna a szerzői jogi jogsértés, mint a filmhez kapcsolódó merchandising jogok engedély nélküli gyakorlása.

10. Vég szó

A 2013. április 1-jén életbe lépett szerzői jogi törvény módosítása óta a kivitelezett jelmezek és díszletek ugyanolyan szerzői jogi védelmet élveznek, mint a hozzájuk kapcsolódó jelmez- és díszlettervek. Az Szjt. módosítás megszüntette a korábban fennálló, számos anomáliát okozó jogi megkülönböztetést, amely eltérő jogi státuszt rendelt a jelmezek és díszletek tervezőinek.

Napjaink színházi és filmes gyakorlata már egységes a tekintetben, hogy a díszlet- és jelmeztervezők kreatív munkája és alkotásaik is jogi védelem alatt állnak. Ugyanígy, azok a díszlet- és jelmeztervezők, akik egyéni, eredeti módon hozzájárulnak egy film képi világának létrehozásához, szintén oltalomban részesülnek filmalkotóként, még akkor is, ha Szjt. külön nem nevesíti őket a film szerzői között.

⁶⁰ Judgment: Lucasfilm Limited and others (Appellants) v Ainsworth and another (Respondents) [2011] UKSC 39 On appeal from: [2009] EWCA Civ 1328. <https://tinyurl.com/2p9ea67j>

⁶¹ Uo.

A szerzői jog mellett a designvédelem is kulcsfontosságú szerepet játszik a filmipari teljesítmények oltalmazása terén. A filmben résztvevő jelmez-, díszlet-, és kelléktervezők, valamint az azokat felhasználó filmelőállítók számára az ipari designvédelem a szerzői jogi védelmen túl is lehetőséget nyújt arra, hogy megvédjék a film ikonikus vagy felismerhető díszleteit, karaktereit és egyéb vizuális elemeit.

A formatervezésiminta-oltalom előnye, hogy olcsóbban bejegyezhető, mint a szabadalom vagy a használati minta. Az oltalom rövid időn belül megszerezhető, a megadás feltételei nem túlságosan szigorúak, tekintettel arra, hogy más iparjogvédelmi oltalomtól eltérően ennél az oltalmi típusnál nincsen érdemi vizsgálat.

A formatervezésiminta-oltalom előnye némiképp a hátránya is egyben. Az alkotás funkcionális kialakítását és jellemzőit, belső tulajdonságait nem védi, ezáltal a termék külső jellegzetességeinek megváltoztatásával megkerülhető. Ilyen tekintetben is fontos szerepe van a szerzői jogi védelemnek, amely az egyéni, eredeti jellegű művészeti teljesítmény esetén a design-on túl is abszolút jellegű oltalmat biztosít a szerző, alkotó számára.⁶²

A design és designvédelem filmipari vonatkozásai tehát alapvető fontosságúak a filmek készítése során. A kreatív designelemek segítenek létrehozni az emlékezetes és lenyűgöző vizuális élményt, míg a jogi védelem biztosítja, hogy az alkotók munkája megfelelően hasznosítható és védett legyen a jogosulatlan felhasználásokkal szemben. Ezek az oltalmi formák egymást kiegészítve járulnak hozzá a filmipar folyamatos fejlődéséhez és a kreatív munka támogatásához egyaránt.

⁶² POGÁCSÁS Anett – UJHELYI Dávid: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Pázmány Press, 2022. 242.